

YUNUS EMRE'N DİLİ HAKKINDA

Ar . Gör. Emek Ü ENMEZ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

fahemek@gmail.com

ÖZET

Türk dilinin tarihî gelişimi içerisinde dönemlerini temsil edebilen şairler ve ortaya koydukları eserler, önemli bir yere sahiptir. Yunus Emre, yaşadığı yüzyıl ve kullandığı dil itibarı ile ne tam bir Eski Anadolu Türkçesi; ne de Karahanlı Türkçesi (Eski Türkçe) şairi özellikleri taşımaktadır. Bu yazıda geçiş döneminin güçlü mutasavvıflarından Yunus Emre'nin dil özellikleri ve Yunus Emre'deki Eski Türkçe izleri incelenecektir.

ANAHTAR KELİMELER

Yunus Emre, Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi

ON YUNUSEMRE'S THE LANGUAGE

ABSTRACT

Poets have had important roles in the historical development of a language. After Karahanlı Turkish language had come to an end, Yunus Emre had a great role over the old Anatolian Turkish language which started to be formed in the Anatolian area and contained to the continuity character of the Old Oguz Turkish language

KEY WORDS

Yunus Emre, Old Turkish, Karahanlı Turkish, Old Anatolia Turkish

GİRİŞ

Tarihi Milattan önce 2500'lü (Kafesoğlu 1983: 48) yıllara kadar götürülen Türk milletinin kuşkusuz büyük bir dili de vardır. Yeryüzüne medeniyeti yaymış olan Türkler, gerek sözlü gerek yazılı olmak kaydı ile dikkate değer dil ve edebiyat ürünleri ortaya koymuşlardır. Türk dilinin köklü bir temeli olmasının yanında çok geniş bir yayılma sahası vardır. Bugün Türkçe denilince sadece Türkiye Türkçesi anlaşılmalıdır. Türkistan bozkırlarından kuzeye, güneye ve batıya doğru büyük bir hızla yol alan Türk dilinin önemi ve mahiyeti zaman içerisinde daha iyi anlaşılacaktır. Böylesine köklü ve büyük bir milletin dil ve edebiyat yadigârları yüzyıllardır inceleme ve araştırma sahası olmuştur ve olmaya devam edecektir. Öyle ki Türk dil tarihine baktığımız zaman bu alanla ilgili çalışma yapanlar sadece Türk bilim adamları ve alanın meraklıları değildir. Özellikle Türkoloji alanında çalışma yapan

çok değerli dilbilimcilerin bir kısmı yabancı araştırmacılarıdır. W.Radloff, J. Eckmann, W. Barg, A.V. Gabain, Samoyloviç, J.Gibb, Borovkov gibi kiş

konu ma dili olarak kaldı. Bazı sahalarda ise meydana getirilen yazı dilleri geli me imkânı bularak günümüze kadar devam etti. Ancak geli me imkânı bulan Türk dili kolları da ta ıdıkları özellikler bakımından bir birinin aynısı olmadı.

Anadolu Türklü ünün büyük bir kısmını O uz boyları olu turmaktaydı. O uzlar Anadolu'ya kendileriyle birlikte edebî geleneklerini de getirmi lerdı. Böylece Anadolu'da O uz ivesine dayalı yeni bir yazı dili geli meye ba ladı” (Özkan 2000: 38).

13. yüzyıl Anadolu'suna baktığımız zaman göze çarpan önemli olaylardan birisi de büyük Moğol istilasıdır. Moğolların Anadolu'yu yakıp yıkması, Anadolu'daki otorite boşluğu halkı çaresiz bırakmıştır. İşte bu sıralarda Türkistan coğrafyasından Rum iline gelen Horasan erenleri halkı birlik ve dirliğe çağırılmışlardır. Hoca Ahmet Yesevi'nin başlattığı bu çağırın Anadolu'daki büyük temsilcilerinden birisi de birisi de Yunus Emre'dir.

Yunus Emre'nin ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak belli değildir. 13. yüzyılın bu büyük mutasavvıfının edebiyat ve dil tarihimizde iki¹ önemli yeri vardır. Bunlardan birincisi Yunus Emre'nin şiirlerindeki temadır. Halkı doğru yola çağırın Yunus Emre barışın, sevginin, cömertliğin, kardeşliğin, deyim yerindeyse insanlığın timsali olmuştur. Bu yönü ile Yunus'un şiirlerini okuyanlar ondan büyük zevk almışlardır. Öyle ki Yunus Emre yedi yüz yılı aşkın bir zamandır sadece bu topraklarda değil evrensel anlamda bütün dünyada sevilerek okunmaktadır. Bu durum Yunus'un şiirlerinin iç yapısıyla ilgilidir.

Yunus Emre'nin şiirlerindeki diğer önemli husus ise şiirin dış yapısını oluşturan dilidir. Yunus Emre'nin dili Batı Türkçesinin ilk devresini teşkil eden 13. yüzyıl Oğuz Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesi diye adlandırdığımız bu dönemin 13., 14. ve 15. yüzyılları geçiş aşamasıdır. Bu dönemde yazılan eserlerde olduğu gibi Yunus'un eserlerinde de dil iki yönden karşımıza çıkmaktadır. 13. yüzyılda Anadolu bozkırlarında Türk dilini pürüzsüz bir şekilde kullanan Yunus Emre, duygu ve düşüncelerini halka anlatmada halkın dilini kullanmıştır. Yunus'un şiirlerindeki dil 13. yüzyıl halk Türkçesidir. Bu dönemin Türkçesi yer yer Eski Türkçe özellikleri gösterirken; yer yer de Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterir. Geçiş dönemi Türkçesi diye adlandırabileceğimiz bu Türkçenin canlı örnekleri bugün hâlâ Anadolu ağızlarında yaşamaktadır.

¹ Bu konuyla geniş bilgi için bakınız: Necmettin Hacıeminoğlu, “Yunus'un Türkçesi” (Yunus Emre ile ilgili Makalelerden Seçmeler, Haz. Hüseyin Özbay, Mustafa Tatçı).

“Eski Anadolu Türkçesi denilen bu devrenin en büyük temsilcilerinden olan airimiz, dilimizi son derece güzel kullanıp i leyen, geli tiren büyük bir sanatkârdır. dili e siz bir kudret ve hünerle kullanan Yunus’un iirlerinde Türkçe en güzel eklini almı tır. Dilimizin milli sesini, milli çehresini ve dehâsını o devirde en iyi aksettiren sanatkâr Yunus Emre’dir. Onun dili en güzel, en hâlis Türkçedir. Yunus halkın dilini en canlı, en ı ıklı ve en sıcak ekilde kullanmı tır. Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili olmasında Yunus’un hizmeti son derece büyüktür. Bu dil, slâmi Türk medeniyetinin o devirde ta ıdı ı bütün zenginli i içine alan ve aksettiren milli bir dildir. Türk halkının bütün duygu, heyecan ve dü üncelerini, bütün iç zenginli ini en iyi ekilde verebildi i için de son derece samimi ve bizdendir. Yunus sâde bir dil kullandı ndan halk, O’nu yüzyıllar boyunca severek okumu tur, bugün de severek okumaktadır. Türk milleti Yunus’ta kendi öz dilini ve kendi iç dünyasını bulmaktadır” (Timurtaş 1989: III).

Yunus Emre üzerine doktora çalışması yapan Mustafa Tatçı eserinde şairin Türkçesine dair bazı bilgiler vermektedir. Tatçı, Yunus’un asıl dehasının nedenini şöyle açıklamaktadır.:

“Yunus’un asıl dehası, Türkçe’yi sanatkârane bir üslûpla kullanmasında aranmalıdır. O, âdeta Türkçe tasavvuf ve ıstılah dilinin kurucusudur. Türkçe Yunus’un kalemiyle estetikleşmiş, ebedîleşmiş ve canlanıp yayılmıştır” (Tatçı 2005: 67).

Yunus Emre’nin yaşadığı devirde Türk diline itibar edilmiyordu. Arapça ve Farsça bu yüzyıllarda ilim ve edebiyat dili olmuştu. Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Anadolu’da kurulan beylikler Arapça ve Farsça’ya fazla önem vermemişlerdir. İşte bu noktada Anadolu’da yetişen bazı şairler Türk dilini âdeta diriltmişlerdir. Âşık Paşa, Ahmed Fakih, Sultan Veled, Hoca Dehhâni, Mevlânâ, Şeyyad Hamza bunlardan bazılarıdır. Bu dönem şairleri içinde Yunus Emre’nin ayrı bir yeri vardır. Mustafa Özkan’ın (Özkan 2000) ifade ettiği gibi Yunus’un elinde Anadolu Türkçesi yüksek bir ifade gücü kazanmıştır.

Ahmet Bican Ercilasun Eski Oğuz Türkçesinin en büyük ismi olarak Yunus Emre’yi gösterir ve şair hakkında şunları söyler: “Şiirlerini aruz ve heceyle yazan Yunus, tasavvuf heyecanını en derinden duyan ve hissettiren; duygu ve heyecanlarını çok sade ve akıcı bir dille anlatan Türk dil ve edebiyatının müstesna şahsiyetidir. Türkçe onun dilinde dupduru bir su gibidir: Parlak, anlaşılır; fakat coşkun” (Ercilasun 2004: 443)

Yunus denilince Anadolu akla gelir. Onun şiirleri süssüz, gösterişten uzak ve oldukça samimidir. Yunus'un şiirlerinde Anadolu insanı kendi benliğini bulmuştur. Yunus Emre' nin amacı insanlara faydalı olmaktır. İnsanlara faydalı olmak isteyen bir kişi öncelikle seslendiği toplumun dilini bilmeli, o dilden konuşmalıdır. Eğer şair topluma farklı bir dilden sesleniyorsa amacına ulaşmakta sıkıntıya düşer. Fakat Yunus halktan biriydi ve o, halkın dilini kullandı. Bu yüzdendir ki Anadolu halkı Yunus'u ve şiirlerini sevdi. Yunus'un şiirlerinde ifadeler çok açık ve yalındır:¹

Ömrüm beni sen aldadun

Ah nideyim ömrüm seni

Beni deprenimez kodun

Ah nideyim ömrüm seni

Benüm varum hep sen idiün

Canum içinde can idiün

Hem sen bana sultan idiün

Ah nideyim ömrüm seni (322)

Yunus Emre'nin dili Eski Oğuz Türkçesi'dir. Yunus'un yaşadığı yüzyıl Türk dil tarihi açısından bir geçiş aşamasıdır. Bir taraftan Eski Türkçe izleri, diğer taraftan yeni yeni şekillenen Eski Anadolu Türkçesi izleri Yunus'un şiirlerinde yer almaktadır. Başka bir ifadeyle bu dönem şairlerinin hemen hemen hepsinde benzer özellikler söz konusudur. Yunus Emre'de Eski Türkçe izini taşıyan çok sayıda kelime vardır. Necmettin Hacıeminoğlu'nun dediği gibi onun ifadesi eski Türk cümlesinin devamıdır (Hacıeminoğlu 1976). Aşağıdaki şiir örnekleri konuyu aydınlatıcı niteliktedir:

Ki i gerek çok bile ol gerek ö üt ala

Menzile irsem diyen bilürsin hazin hazin

Bu yol yavlak uzakdur dünya ana duzakdur

Bu duzaga ugrayan komaya kılavuzın (238)

Niçe çağırdısa ün ta ra çıkmaz

Kodı çağırmağı ayruk çağırmağ

¹ Yazıdaki şiir örnekleri Mustafa Tatçı'dan alınmıştır. Şiir sonundaki numaralar sayfa numarasına işaret etmektedir.

*Yukaru bakar ol çâh agzı irak
A agada makâmı ta u toprak (366)*

*Ku larıla turgıl bile Kıl
namazı imam ile Yalvar
günahın gel dile
Tanla seher vaktinde tur (140)*

Yunus'un şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler de mevcuttur. Fakat Yunus Emre bu kelimeleri Türkçe söyleyiş özelliğine uydurmuştur. Bu yüzden Yunus Emre'deki Arapça ve Farsça kelimeler okuyucuya ağır gelmez. Yunus'un kullandığı bu Arapça ve Farsça kelimeler dinî tasavvufî içeriklidir ki bu kelimelerin çoğu Karahanlı Türkçesi eserlerinde¹ de kullanılmaktaydı.

*Yunus Emre'ye ne gam â ik melâmet bed-nâm
Küfrüm îmâna ol dem anda degi üp geldüm. (195)*

*Ne Ka'be vü ne mescid ne rükû ne sücûd
Hakk'ıla dâim becid olur münâcâtumuz. (155)*

*Ne oran u kıyâs ne nak u ni ân
Ne miyân u kenâr nihâyetün var. (116)*

Yunus Emre'yi üstün bir mutasavvıf olarak niteleyen Nihat Sami Banarlı'nın şairin dili hakkında söylediği şu sözler konunun bütünlüğü açısından dikkate değerdir:

"...Böylelikle, Anadolu'da XIII. asırda ba layan ve bir daha yerini hiç bir yabancı dile bırakmayan Türkçe'nin bu kat'i zaferinde Yûnus Emre'nin aziz hizmeti vardır. Ancak Yûnus Emre Türkçe'si, bazılarının yanlış olarak söyledikleri gibi bir öztürkçe de ildir. Bu dil ortak slâm medeniyeti içinde öteden beri geli meye ba lamı ve bu ortak medeniyet dillerinden Türkçele tirilmi kelimelerle zengin bir slâmî Türk Dili'dir." (Banarlı 1983: 335).

¹ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bakınız: Ahmet Bican Erçilasun, "Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi" bölümü.

Burada Nihat Sami Banarlı'nın değindiği çok önemli bir husus vardır. Dikkat edilirse Banarlı Yunus'un dilini yanlış anlayanlardan bir nevi şikâyetçidir. Ona göre Yunus Emre'nin dili ne öz Türkçe ne de başka bir şeydir. Onun dili öteden beri gelişmeye başlamış yani ortak Orta Asya yazı dili(Eski Türkçenin uzantısı) dir. Nihat Sami'nin işaret ettiği bu noktada hemen hemen bütün dil araştırmacıları ortak görüştedir.¹

SONUÇLAR

Yunus Emre'nin yetiştiği 13. yüzyıl, Anadolu'da meydana gelecek olan yeni bir yazı dilinin gebelik dönemidir. Bu yüzdendir ki Yunus Emre ve çağdaşlarının dili ortak Orta Asya yazı dilinden başka bir şey değildir. Sözü ettiğimiz yeni yazı dilinin baş göstermesi ile birlikte şairin dilinde birtakım yenilikler de gözlemlenir. Bu dönem aslında bir geçiş evresidir. Yunus Emre'nin dilinde Eski Türkçe izlerinin görülmesi çok doğaldır. Yunus'un halka yaymak istediği düşünceler Ahmet Yesevi ile aynıdır. Bir başka ifadeyle Anadolu halkına anlatılan düşüncüler Yesevi fikir dünyasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzdendir ki Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi ne ise; Anadolu'da Yunus Emre odur. Şimdi de Yunus'un dil özelliklerini maddelendirerek, şiirlerinde Eski Türkçe izini taşıyan kelimeleri verelim:

1. Yunus Emre'nin dili ortak Orta Asya Türkçesi izleri taşımaktadır. Bunda Yunus'un yaşadığı yüzyılın geçiş evresi olmasının büyük etkisi vardır. Bunda Yunus Emre'nin yaşadığı yüzyılın oluşum evresi olmasının büyük etkisi vardır. Âşık Paşa, Yunus Emre, Gülşehri, Ahmedî, Şeyhî, Eşrefoğlu Rûmî gibi şairler Anadolu sahasında oluşuma başlayan ve Eski Oğuz Türkçesinin devamı niteliğinde olan Eski Anadolu Türkçesinin oluşumunda köşe taşı vazifesi görmüşlerdir. Bu konuda Fuat Köprülü, Kemal Yavuz, Zeynep Korkmaz, Ahmet Bican Ercilasun, Mustafa Özkan, Tuncer Gülensoy gibi bilim adamları aynı görüşleri paylaşmaktadırlar.

2. Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin özelliklerinden birisi olan yuvarlaklaşma hadisesi Yunus'un şiirlerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

3. Yunus, halk dilini canlı, sıcak, neşeli ve samimi biçimde işlemiştir. Eserlerinde halk kültürü, deyimler, mahallî ifadeler öne çıkmıştır. Bu nedenle şair, yüzlerce yıldır halk tarafından sevilerek okunmuştur ve okunmaktadır. Şurası gerçektir ki Yunus, halka yine halkın kendi dili olan halk diliyle seslenmiştir. Halk dili denilince sanattan ve estetik kaygıdan

¹ Yunus'un dilinin ortak Orta Asya yazı dilinin devamı olduğu hakkında Fuat Köprülü, Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Bican Ercilasun, Tuncer Gülensoy, Mustafa Özkan, Faruk Kadri Timurtaş, Mustafa Tatçı gibi bilim adamları aynı görüştedirler.

uzak bir avam dili kullanmadığını ayrıca belirtmek gerekir. Şair, yalın, akıcı, anlaşılır, estetik bir Türkçe kullanmıştır.

4. Eski Anadolu Türkçe' sinin oluşumunda ve Türkçe'nin bir edebiyat dili olmasında Yunus'un büyük katkısı olmuştur.

5. Yunus halk dilini mükemmel bir üslupla kullanmış bir dil sanatkârıdır.

6. Yunus'un dili gösterişten, gereksiz ifadelerden uzak, dolambaçsız bir dildir. Anlatılmak istenenler kısa ve öz olarak söylenmiştir. Az sözle çok şey anlatma yolunu tutan şairin bazen bir şiirinden hatta ve hatta bir beytinden sayfalar dolusu yorum yapılabilir. Söyleyiş yalın ama mana derindir.

7. Yunus'un şiirlerinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin büyük çoğunluğu daha önceki dönemlerde dilimize girmiş olan alıntı kelimelerdir. Bu kelimeler dilin sadeliğini zedeleyecek ölçüde değildir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde geçen ve Eski Türkçe izlerini taşıyan kelimelerden bazıları anlamlarıyla birlikte şu şekildedir:¹

Sınuk	kırık
Buğ	sıkıntı, gam
Assı	fayda, kazanç, kâr
Öt-	geçmek
Bezek	süs
Usağ	İhmalkâr
Irıl-	Ayrılmak, uzaklaşmak
Tudaş ol-	Rast gelmek
Yarak	hazırlık, alet
Arkurı	ters, aykırı
Şeş-	çözmek
Yağı	düşman
Yort-	hızlı koşmak
Görklü	iyi, güzel.

¹ Kelimelerde çeviri yazı işaretleri kullanılmamıştır.

Alda-	Aldatmak, kandırmak.
Esrük	sarhoş, aklı başında olmayan.
Sayru	Hasta.
Yazuk	Günah.
Sevi	Aşk.
Agu	zehir.
Kul	bende, köle
Biliş	Bildik, tanıdık.
Geñez	kolay
Kiçi	Küçük
Ogrı	Hırsız.
Biti	Mektup, yazılmış olan şey.
Viribi-	Göndermek, yollamak.
Alu	Alçak Geñ Geniş.
Kayık-	meyletmek
Kanı	hani, nerede
Egle-	Oyalamak.
Susalık	Susuzluk.
Tap	yeter.
Aldaguçı	Aldatıcı, hilekâr.
Ög	Akıl.
Öküş	Çok.
Ayruk	başka.
Sökel	Hasta.
Buş-	Kızmak
Buşu	Öfke.
Yay	Yaz.
Alkış	Kutlama, tebrik etme.
Segirt-	Koşmak.
Kakı-	Kızmak, öfkelenmek.
Kalmaş	Yalan söyleyen.
Yuyla-	Koklamak.
Uşat-	Ufalamak.
Kızlık	Pahalılık.

Andak	Öyle, öylece.
Issı	Sıcak.
Ot	Ateş.
Köy-	Yakmak.
Karak	Göz bebeği.
Ögür	Eş.
Yuvan-	Gecikmek. Tuş
	Arkadaş.
Yavlak	pek çok, gâyet.
Yögrük	yörük.
Yumış	hizmet.
Yumşan-	yumuşamak.

KAYNAKÇA

- BANARLI, Nihat Sami (2000), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İstanbul: MEB Yay.
- BANARLI, Nihat Sami (2002), *Türkçenin Sırları*, İstanbul: Kubbealtı Yay.
- BOZKURT, Fuat (2005), *Türklerin Dili*, İstanbul: Kapı Yay.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2000), *Türk Dili Tarihi I-II*, İstanbul: Enderun Yay. DİLÇİN, Cem. (1983), *Yeni Tarama Sözlü ü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. ERASLAN, Kemal (1998), *Dîvân-ı Hikmetten Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. ERCİLASUN, Ahmet Bican (), “Batı Türkçesinin Doğuşu”
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Ba langıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- GÜLENSOY, Tuncer (2003), *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yay.
- GÜNEŞ, Mustafa (1999), *E refo lu Rûmî-Hayatı Eserleri Ve Divanından Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), “Yunusun Türkçesi”, *Yunus Emre le ilgili Makalelerden Seçmeler*, (Haz. Hüseyin Özbay-Mustafa Tatçı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay: 148-160.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1998), *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (1981), “Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri”, VII. Türk Tarih Kongresi, C.II, Ankara: s.583-589.
- KORKMAZ, Zeynep (1984), “Anadolu’da Türkçenin Yazı Dili Oluşu Ve İlk Öncüleri”, *Türk Dili*, S.390-391, Ankara: s.272-278.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), “Eski Türk Yazı Dilinden Yeni Yazı Dillerine Geçiş Devri Ve Özellikleri”, TDAY-Belleten 1991, Ankara: s.55-64.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1991), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet Yay.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (2005), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- ÖZKAN, Mustafa (2000), *Türk Dilinin Geli me Alanları Ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Yay.
- ŞAHİN, Hatice (2003), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yay.
- TATÇI, Mustafa (2005), *Yûnus Emre Divân Ve Risâletü’n-Nushiyye*, İstanbul: Sahhaflar Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (), *Eski Türkiye Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (), *Tarih çinde Türk Edebiyatı*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1982), “Yunus’un Dili Üzerine Notlar”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara: s.405-412.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1989), *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Kùltür Bakanlığı Yay.
YAVUZ, Kemal (2000), *Âık pa a-Garibnâme*, İstanbul: TDK Yay.